

Akademie výtvarných umění v Praze
Studijní program Výtvarná umění

Ateliér Intermédií 3

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Od tebe nazpět k tobě:

Ahoj smrti, ty starý brachu
Talutu znáš plnu matkovražedného prachu
Sluníčko pobízíš k milování
Představa jinocha tě dovnitřku zahání
Černé děťátko, do domu štěstí tvého smutku, i pozdního klekání

From you back to you:

Hello death, my old friend
A ditch full of matricide dust is all you know
You urge the sun to show love
The idea of a young man drives you inside
Black baby, into the house of happiness of your sorrow, and late Angelus

Vypracovala: BcA. Marie Štefáčková
Vedoucí diplomové práce: prof. MgA. Tomáš Vaněk
Oponent diplomové práce: doc. MgA. Milan Salák

Akademický rok 2021/2022

ANOTACE V ČESKÉM JAZYCE

Diplomová práce odkazuje k několika traumaty zasaženým osobám. Tito konkrétní lidé prezentují obecně známé psychické neurózy, nejčastěji vzniklé v průběhu dětství, popřípadě dospívání. Jednotliví aktéři jsou v textech personifikováni do podoby much, které zaujímají v této práci symbolickou rovinu. Všechny příběhy jsou převedeny do pohádkové řeči a obrazu. Texty jsou sestaveny částečně na základě reálné zkušenosti, ale i fikce. Cílem mé práce je snaha více a blíže procítit, porozumět chování osob v mé blízkosti, ale i potřeba racionalizace vlastních zkušeností s traumatem. Hmotná podoba se pak do jisté míry střetává na pomezí strohého, pohádkového lesíku a právě probíhající terapeutické skupiny. Finální zpracování předjímá stále neukončený a profánní život jedince, v němž se tu a tam objeví střípek naděje střídající se se skepsí z vlastní existence a neschopnosti skutečně řešit problémy svého nitra.

ANNOTATION IN ENGLISH

The Master's thesis refers to several people affected by trauma. These particular people represent well-known neuroses most often developed during childhood or adolescence. In the texts, the individual participants are personified in the form of flies, which assume a symbolic plane in this thesis. All stories are translated into fairy-tale language and image. The texts are compiled partly on the basis of real experience, but also on fiction. The aim of the work is to try to feel and understand the behaviour of people around the author more closely, but also the need to rationalise we own experiences of trauma. The material form then, to a certain extent, collides on the border of an austere, fairy-tale grove and a therapeutic group in session. The final elaboration anticipates the still unfinished and profane life of an individual who feels a sliver of hope here and there, alternating with scepticism of one's own existence and inability to really solve the problems of one's inner self.

Klíčová slova v českém jazyce:

pohádka, psychika, trauma, moucha, symbol, magie, smrt, závislost

Keywords in english:

fairy tale, psyche, trauma, fly, symbol, magic, death, addiction

Textová část

Jedním z prvních podnětů k tématu mé diplomové práce bylo přemítání nad fenoménem pohádky v rámci vizuální, literární a sociální kultury. Ve stejný čas mi opětovně imponovalo setkání s psychologizující oblastí se zaměřením na melancholii, úzkost, depresi, mysofobii, ale především trauma. Zajímalo mě, jakým způsobem je možné tyto dva světy konfrontovat.

S pohádkami jsme vyrůstali takřka všichni. Lze je považovat za jakýsi veřejně sdílený majetek nás všech. Pohádce nasloucháme, je vcelku snadno srozumitelná.¹ Oproti tomu je individuální intimní, traumatická zkušenost nepřenositelná a pro druhého člověka těžko uchopitelná.

Nežije zvenku, ale uvnitř sebe.²

Způsob, jakým zpracovávám svou diplomovou práci, je postaven zejména na rozpačitém způsobu sdělování těžkostí osobami, které mají problém se sdílením svých zkušeností na verbální bázi. Jejich příběhy je ale možné odvyprávět skrze pohádkový příběh vně lesního sezení. Texty hovoří zprostředkovaně o něčem, co nelze, dle slov zainteresovaných, doopravdy vyslovit nahlas. Pohádka může v takovém případě zaujmout zástupnou pozici. Samotná pohádka vytváří několik vrstev sdělení. Na jedné straně vidíme jednoduchý, čarovný příběh o hrdinovi/hrdince, kteří překonávají peripetie života. Na druhé straně podprahové sdělení různých psychických problémů dospívání, otázek hodnoty a morálky, smrti, závislosti, oidipovského dilematu, zklamání aj.

Nehovořím o sobě, tedy o já, ale o hrdinovi nějakého příběhu.

Podle "Encyklopedie literárních žánrů" od Dagmar Mocné, Josefa Peterky a dalších „*pohádková imaginace vytváří odlehčený čarovný svět, jenž se vymyká přírodním zákonům, je*

---

¹ Tomu dopomáhají specifický typ jazyka a výstavby příběhu, nereálnost prostředí, symbolika, typizace postav atd.

² Filip Žitník v knize "Člověk a strach" hovoří o traumatu prostřednictvím Petera A. Levina takto: „*Levine nepřistupuje k traumatu jako k fenoménu psychickému, ale primárně fyziologickému. Trauma chápe jako nedokončenou reakci organismu na život ohrožující událost. Toto nedokončení má podobu především nevybití a uzamčení náboje vybuzeného na obranu organismu v autonomním nervovém systému.*“ Lenka Hanovská, Linda Hroníková a kol., *Člověk a strach*, s. 155 – 156.

*izolován od vnějšího kontextu společensko-historické reality a funguje podle svého autonomního řádu. Oproti skutečnému světu je spravedlivější a navozuje atmosféru oblažující epické bezstarostnosti. Příběh obsahuje zpravidla kouzelné, popř. zázračné motivy a přiznává svou vymyšlenost.*³ Zakletím traumatického prožitku do magického pohádkového textu dochází k částečnému odosobnění individua. Mohu promlouvat, protože ve skutečnosti je to příběh někoho jiného. Mohu hovořit skrze pohyby a psaní ruky a nikoli úst. Prostřednictvím pohádky je možné otočit se částečně k útrpné realitě zády a více se realizovat v bezpečnějším fiktivním světě, v němž je na rozdíl od toho skutečného znovuprožití konkrétní situace řízené a pravděpodobně nevyvolá traumatický prožitek ve stejné intenzitě, jako v minulosti.

Ty nikomu chybět nebudeš!

Vytvořila jsem proto pět krátkých příběhů inspirovaných zatěžujícími psychickými dilematy. Každý z pěti předestřených příběhů se zabývá jiným typem traumatické zkušenosti a prožitkem, ale i přes to v sobě jednotlivé příběhy skrývají mnohé vzájemné podobnosti v neutěšenosti, bolesti, vracejících se vzpomínkách, které provázejí nositele na každém jeho kroku. Tato pro ostatní často neviditelná zranění, skrytá za vřelými úsměvy každodennosti, jsem rozdělila do pěti okruhů:

- Ahoj smrti, ty starý brachu – tematizuje blízkost a obavy ze smrti, ale i vzrušivou touhu po ní
- Talutu znáš plnu matkovražděného prachu – tematizuje nezdravý, nevyrovnaný vztah mezi matkou a dcerou
- Sluníčko pobízíš k milování – tematizuje sexuální zneužití v dětství a následnou recidivu v dospělém věku
- Představa jinocha tě dovnitřku zahání – tematizuje postupem času budovanou nenávist vůči mužům
- Černé děťátko, do domu štěstí tvého smutku, i pozdního klekání – tematizuje z části frustraci ze ztráty potomka, a zejména zdánlivou nemožnost počít jiné

---

³ Dagmar Mocná, Josef Peterka, kolektiv, *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 472.

Omlouvám se! Omlouvám se! Omlouvám se! Omlouvám se! Omlouvám se! Omlouvám se!

Abych co nejvíce přiblížila pocit nicotnosti a sebedehonestace předkládaných postav, personifikovala jsem hlavní hrdiny/hrdinky a jejich charaktery do podoby much. Mouchu jsem využila obdobně, jako je tomu u některých pohádek z říše zvířat, které obsahují mravoučný motiv, někdy vyobrazený formou trestu, v proměně člověka ve zvířecího tvora. V mém případě moucha zastává symbolickou rovinu v připodobnění člověka k otravné mouše. O mouchách lze uvažovat jako o nápodobě i protipólu lidské populace. Lidé, ač se často naivně považují za pány a dámy všeho tvorstva a nejúspěšnější druh evoluce obecně, svým počtem působí oproti muší říši téměř zanedbatelně. A co více, lidské konání je vůči ostatním druhům neohleduplné, toxické a otravné. Nezřídka používaná charakteristika, kterou obšťastňujeme tento konkrétní hmyz. Moucha je spojována zejména s negativními konotacemi – znečištěním, různými nemocemi, nebo i smrtí. Podobně negativní postoje a pocity k sobě samým jsou v nadměrném množství patrné i u osob s posttraumatickou stresovou poruchou.

Zamáčnu tě jako mouchu, jestli ještě tsekneš!

Obrazová část/skici, které jsem od začátku vytvářela paralelně s psaním příběhů, jsou koncipované jako lineárně narativní *Bilderbuch*.⁴ Jedná se o pět digitálních skicáků/knižeček, němých svědků potlačených bolestných vzpomínek, které obsahují pouze konkrétní scény z příběhů bez textu. Je možné o nich uvažovat jako o vizuálních denících. Obrazový prostor, či muší pohádková krajina, je přihlížejícím běžné události, vyznačující se emocionální, dynamickou proměnou situace. Světlo se primárně přeměňuje v barevné škále od bílé k černé a nazpět, a to ve vztahu k dramatickosti či mdlosti děje. Barevné spektrum v sobě obsahuje symbolický podtext pevně stanovené hranice dobra a zla.

Nikdo ti neuvěří!

Celé prostředí situace, o níž hovořím, řeším na pomezí pohádkového, tajemstvími opředeného lesa a terapeutického kroužku neznělých zvuků a opatrných pohybů. Prostor se skládá z pěti

---

⁴ Bilderbuch v doslovném překladu z německého jazyka znamená "obrázková kniha". V takovém typu knihy obrazová část získala převahu nad psaným textem. Vizuální aparát zde z velké části přebírá sdělovací funkci a vypráví příběh beze slov, či takřka bez slov. Bilderbuch je ve většině případů určená dětem předškolního věku. Jednotlivé obrázky jsou podobné jako u pohádky, zjednodušené a tematicky dítěti blízké tak, aby bylo schopné jim co nejlépe porozumět. Oblíbenými tématy jsou zvířata, různé činnosti, měnící se roční období atd. V Čechách je fenomén Bilderbuch známý z dílen autorů, jako jsou například Daisy Mrázková, Tereza Říčanová, Petr Nikl, Petr Sís, Martina Skala, Petr Horáček aj.

židlostromů převyšujících obrysy židlí. Povrch každé lesní židle je ušitý z tmavého plátna, do abstrahujícího tvaru lesního porostu. Jednotlivé hořčičné kořeny vyrůstající z hebké tmavé látky, protínající prostor, jsou pak uháčkované z bavlněné příze. Židlostromy mohou připomínat hřmotné černé trůny, bodyguardy připravené chránit, bodyguardy vyhazující opilce z nočních klubů či gentlemany na soaré v dobře padnoucích fracích. Ať už jsou tím či jiným, v kapsičce svého oděvu skrývají úhledně složené bílé kapesníčky pro trůnící bytosti umdlévající v jejich mělkém klíně. A zatímco důvěřivý, rozpolcený sedí a utírá si poslední slzu, nudli, je pomalu pozřen kořenovým systémem obřího černého těla.

Všák se podívejme na tu nedomrlou chudinku.

Zvuková část instalace je více sdílná a popisná. V prostředí terapeutického lesního sezení rezonuje jeden příběh za druhým, v duchu blízkém skupinové terapii. Hrdinové jednotlivých příběhů vypráví zprostředkovaně skrze pohádkovou řeč, skrze svého hrdinu, kouzla i divokou pohádkovou přírodu. Namluvené texty se vyznačují specifickým způsobem přednesu, konkrétně šeptáním, popřípadě tišší mluvou. Šepot a utlumený hlas odkazují k problematickému způsobu komunikace i k ostychu vůči ostatním a sobě. Šeptání navíc skvěle podporuje odosobněný projev, jelikož v jeho rámci toliko nedochází k aktivní tvorbě základního hlasového tónu a další práce s intonací a zvukem je ztížená.⁵

Každý krok je neohrabaně uvážlivý, pohlcený paranoiou cizích pohledů.

Každý text využívá zjednodušení v rámci svého obsahového sdělení, totéž neplatí o časovém rozsahu ve finální zvukové stopě. Je těžké vydržet, vyslechnout a neodejít. Každá ze zpovědí využívá svůj individuální prostor v čase a nelze ji přeskočit. A to je jich pět! Až se může zdát, že má naslouchání potencionálního diváka otrávit, nebo že není nijak zvlášť vyžadované. A skutečně tomu tak vlastně trochu je.

*Je mi zle, při představě, že to o mě někdo zjistí!*⁶

---

⁵ Forezní fonetik Radek Skarnitzl v jednom ze svých rozhovorů říká, že v rámci kriminologie je šeptání způsobem projevu, při němž je často obtížné určit mluvčího, jelikož v takové řeči chybí tónová struktura hlasu. TRESTONLINE PODCAST. *Forezní fonetik Radek Skarnitzl: "Šeptání identifikaci neznemožní, jen ji ztíží"*. (2. část), Podtail, <https://podtail.com/podcast/trestonline-podcast/forezni-fonetik-radek-skarnitzl-eptani-identifika/>, vyhledáno 17. 03. 2022.

⁶ „Po traumatu zažíváme svět jiným nervovým systémem s pozměněným vnímáním rizika a bezpečí.“ Bessel van der Kolk, *Tělo sčítá rány*, s. 99.

Zvukový záznam uchovává uvnitř sebe tajemství, k němuž sice propůjčí klíč, ale zcela neodemkne.⁷ Tatáž formule platí i u pohádek, které záměrně elementarizují svůj obsah, ale zároveň v sobě uchovávají ochranný punc, který nemusí být vždy na první pohled patrný. „Pro pohádky je příznačné, že uvedou existenciální dilema stručně a přímo. To umožní dítěti poprat se s problémem v jeho nejzákladnější podobě, zatímco složitější zápletky by dítě jenom mátl. Pohádka zjednodušuje všechny situace. Postavy jsou vykresleny zřetelně a podrobnosti, kromě opravdu důležitých, jsou vynechány. Všechny charaktery jsou spíše typické než jedinečné.“⁸

Bojím se dívat lidem na ulici přímo do očí.

Patrné je to u pohádky o Popelce, v níž její rodná matka zemře. Nicméně se z textu už nedozvíme to nejpalčivější a bolestné. Jak matka zemřela? Jakou bolest v nejkrušnějších chvílích Popelka pociťovala? Nejdůležitější informací je smrt matky. Zpráva byla sdělena, ale ne sdělena po citové stránce věci. Pohádky psychicky náročné pasáže nikterak nerozvádějí, pouze je jednoduše popíší slovy, jako je zemřel/zemřela, truchlil/truchlila, opustil/opustila, zranil/zranila. Obdobné naznačující scénáře lze dále nalézt například v pohádce o Sněhurce, v níž je jen velice okrajově pojednaný pasivní přístup otce vůči dceři, či v pohádce o Červené Karkulce, kde je problematizovaný přerod rostoucí mladé dívky v ženu.

Je srab, tedy cítí se tak!

Kromě pohádek bratří Grimmů, Boženy Němcové, Karla Havlíčka Borovského, Michaila Aleksandroviče Bulatova či Jana Karafiáta, které na mou práci měly významný vliv, jsem se dále zajímala i o další literární žánry. Ty zastupují především spisovatelé/básníci jako Franz Kafka, Edgar Allan Poe, Émile Zola, Josef Karel Šlejhar, Gabriela Preissová, Miroslav Hupčych, Jan Skácel, Sabahattin Ali, Judith Butler, Philip Pullman, Elena Ferrante nebo Klára Vlasáková. Avšak jelikož by má práce měla do jisté míry korespondovat spíše s uměním výtvarným nežli literárním, bylo pro mě důležité hledat v historii umění i v současnosti pro mne inspirativní autory a autorky, kteří se fenoménem traumatu, balastu, popřípadě pohádkou zabývali v rámci

---

⁷ To do jisté míry podporuje i neúnosná délka všech zúčastněných audionahrávek.

⁸ Bruno Bettelheim, *Za tajemstvím pohádek*, s. 16.

své umělecké činnosti. Mezi ty pro mne nejdůležitější bezesporu patří umělkyně Jajoi Kusama a Louise Bourgeois, které se samy v průběhu svého života potýkaly s důsledky traumatických zkušeností. Důležitou autorkou v tomto projektu pro mě byla i Robin Cameron, a to konkrétně její nedávná výstava “Memory Palace” v Torontu v Kanadě, v níž se umělkyně zabývala tématem paměti.⁹ Podstatný vliv a inspiraci je nutné přiznat Evě Koťátkové, která zkoumá ve svých výtvarných pracích sociální prostředí a jeho intimitu.

Odložením ochranné masky odkládám bezpečí mimického svalstva svého obličeje.

Doufám, že tato práce aspoň trochu pomůže k diskusi či přemýšlení nad tématy psychického zdraví a k lepšímu porozumění sobě, ostatním i tomu, co obecně lidé uzavírají hluboko uvnitř sebe. Mně tato činnost pomohla více se soustředit na samotný proces poslouchání, mluvení, psaní, šití a kreslení. V pomalém procesu práce, jako je konkrétně háčkování i psaní, jsem postupně našla terapeutické kvality, v rámci monotónních úkonů rukou a vlny.¹⁰

Nedokážu přimět svůj mozek soustředit se a kvalitně reagovat v diskusích. Jako by se uvnitř setmělo. Obava z trapného ticha je pak často silnější a brzy potlačená větou, u níž netuším zdárný konec.

Jelikož mě oblast psychologie zajímá již delší dobu, nevnímám předloženou práci jako uzavřenou a určitě se jí budu do budoucna i nadále zabývat. Doufám, že budu schopná konečně přesvědčit svůj racionální mozek k tomu, že je nutné naučit se vnímat své okolí, lidi a věci i ve sféře citu, nikoli pouze rozumu, ačkoli rozum považuji za důležitý pro existenci části citové.

Bud' zticha, bo ti zakroutím krkem! *

---

⁹ G. William Webb, *Robin Cameron at Franz Kaka*, Art Wiewer, <https://artviewer.org/robin-cameron-at-franz-kaka/>, vyhledáno 19. 03. 2022.

¹⁰ Konkrétně psaná forma se stala jakýmsi bezpečným přístavem, protikladem orální komunikace, která více vyžaduje aktivní účast a stále bdělou mysl. V mluveném dialogu, na rozdíl od psaného textu, lze jen stěží počítat s druhým, třetím či čtvrtým přepisem vyřčené formulace.

* Pozn.: Necitované texty, psané tmavě šedou kurzívou, jsou mé, či mnou zachycené tematické vložené úvahy a postřehy osob, s nimiž jsem spolupracovala.

Seznam literatury

BETTELHEIM BRUNO. *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Portál, 2017.

ISBN: 978-80-262-1172-3.

HANOVSKÁ LENKA, HORNÍKOVÁ LINDA A KOL. *Člověk a strach/ strach v antropologických perspektivách*. Praha: Togga, 2013. ISBN: 978-80-7476-018-1.

KOLK VAN DER BESSEL. *Tělo sčítá rány. Jak trauma dopadá na naši mysl i zdraví a jak se z něj léčit*. Brno: Jan Melvil Publishing, 2021. ISBN: 978-80-7555-130-6.

MOCNÁ DAGMAR, PETERKA JOSEF A KOL. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN: 80-7185-669-X.

Internetové zdroje

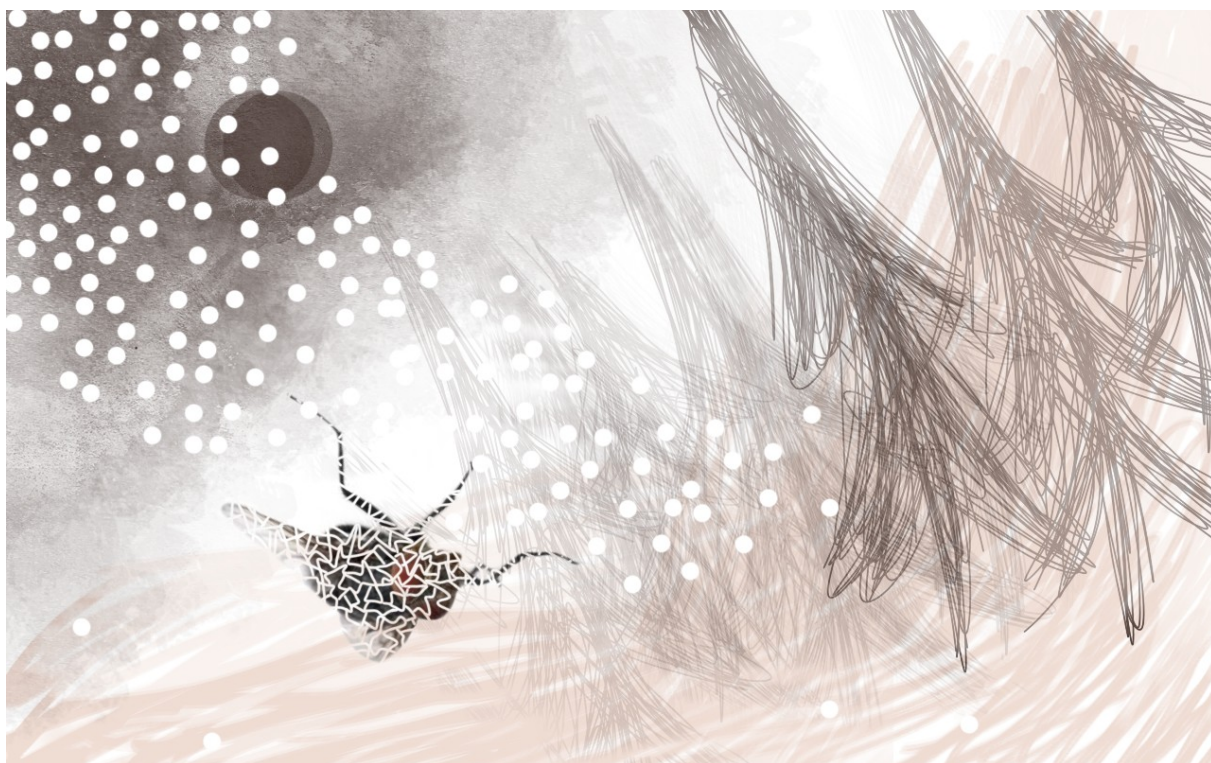
G. WILLIAM WEBB. *Robin Cameron at Franz Kaka*, Art Wiewer, <https://artviewer.org/robin-cameron-at-franz-kaka/>, vyhledáno 19. 03. 2022.

TRESTONLINE PODCAST. *Forezní fonetik Radek Skarnitzl: "Šeptání identifikaci neznemožní, jen ji ztíží"*. (2. část), Podtail, <https://podtail.com/podcast/trestonline-podcast/forezní-fonetik-radek-skarnitzl-eptani-identifika/>, vyhledáno 17. 03. 2022.

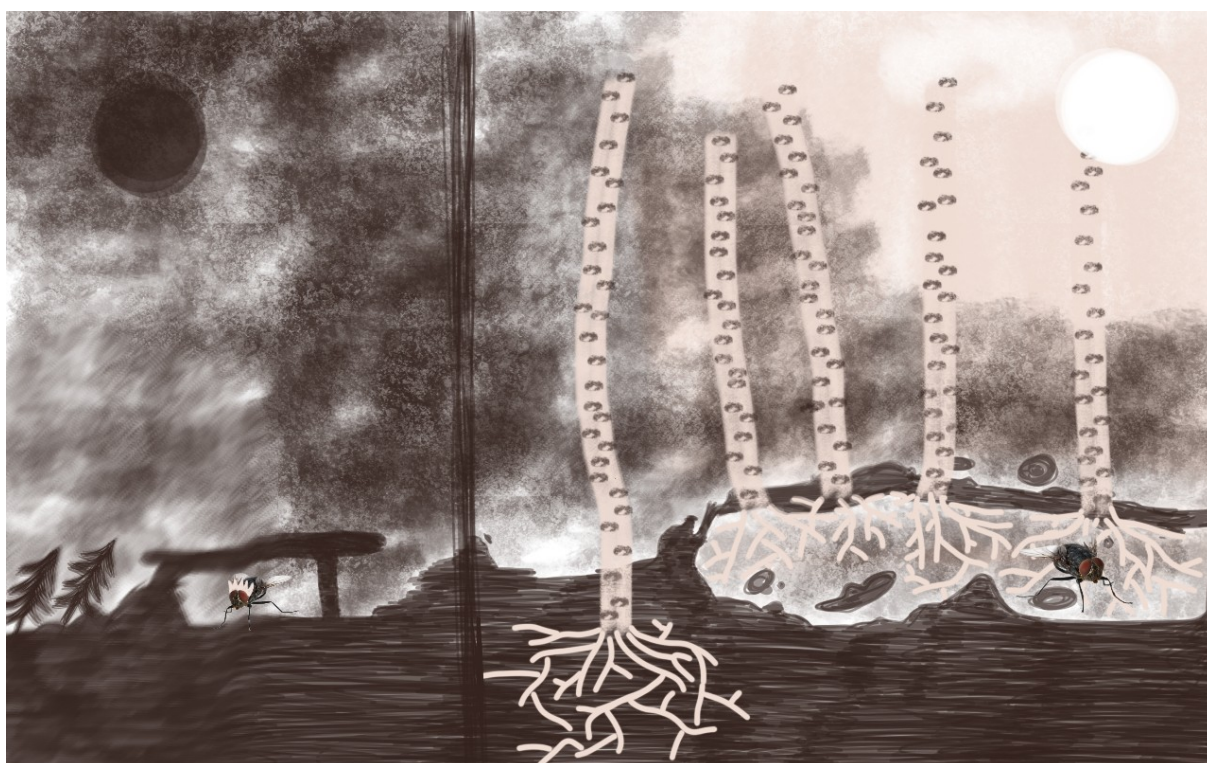
Obrazová část

Ukázky ze storyboardu/bilderbuch

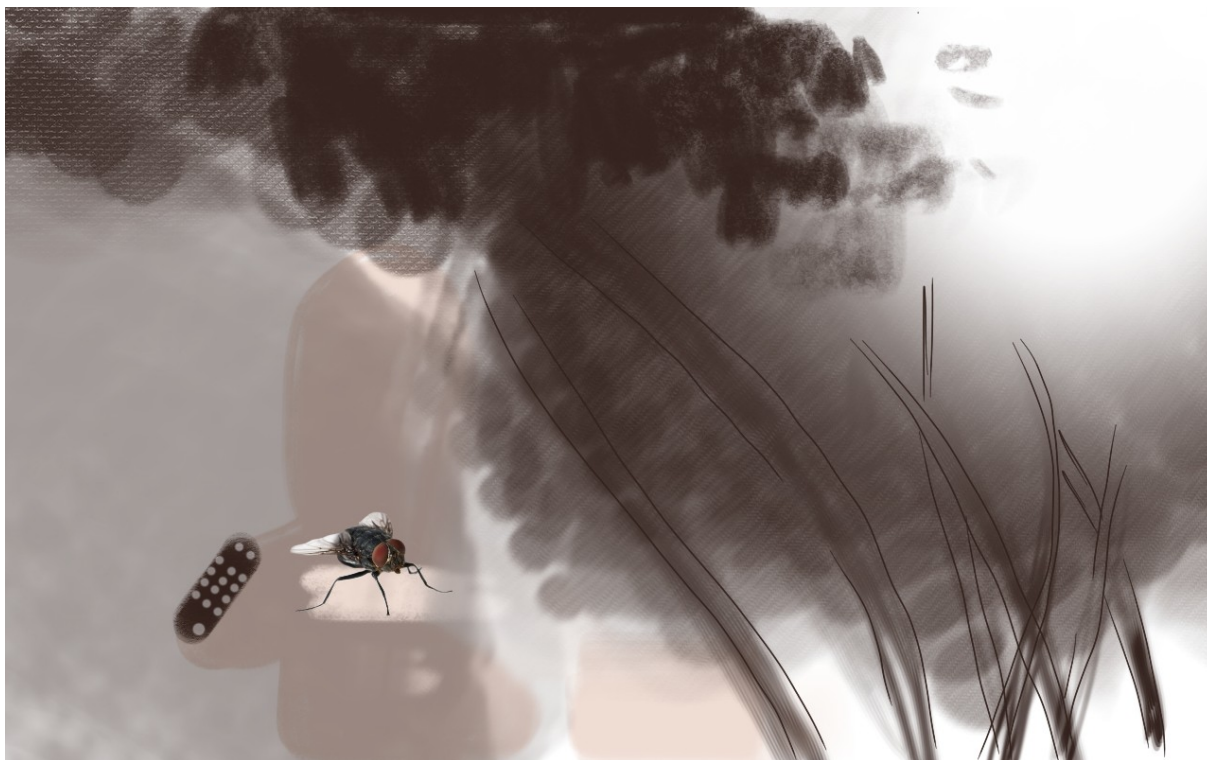
Akšut

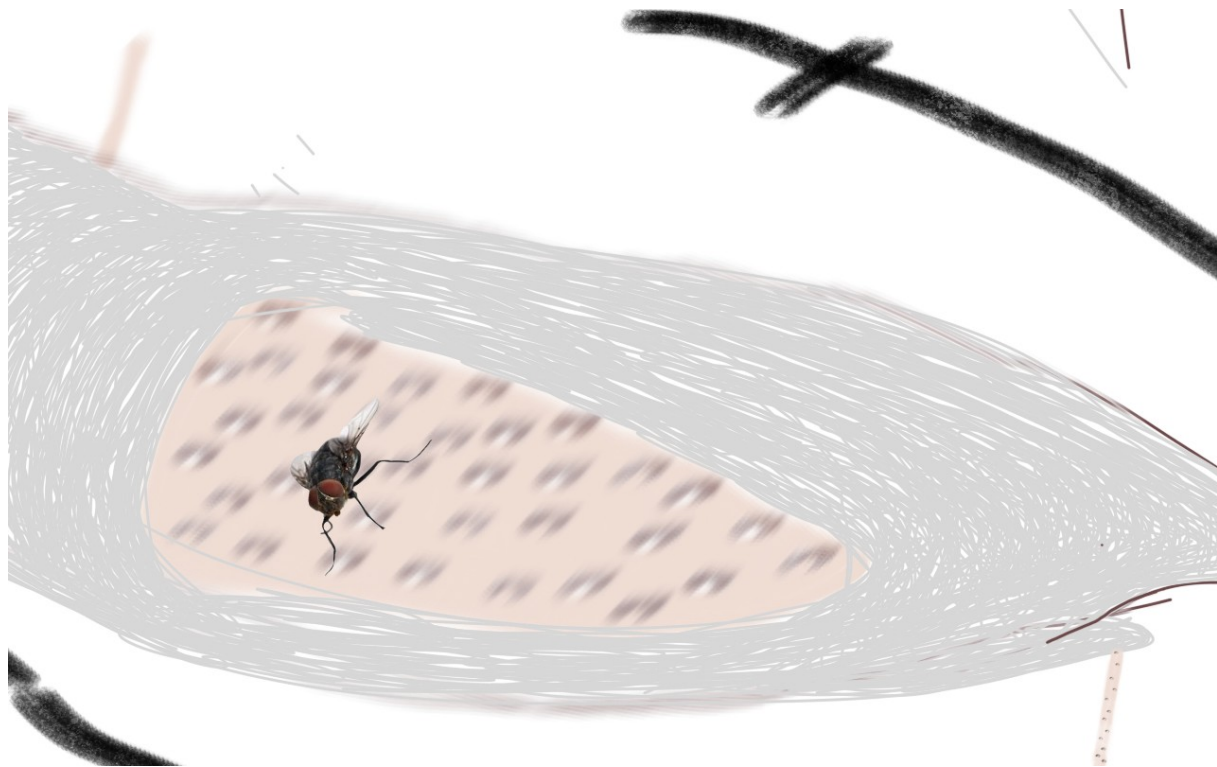
Královna muška

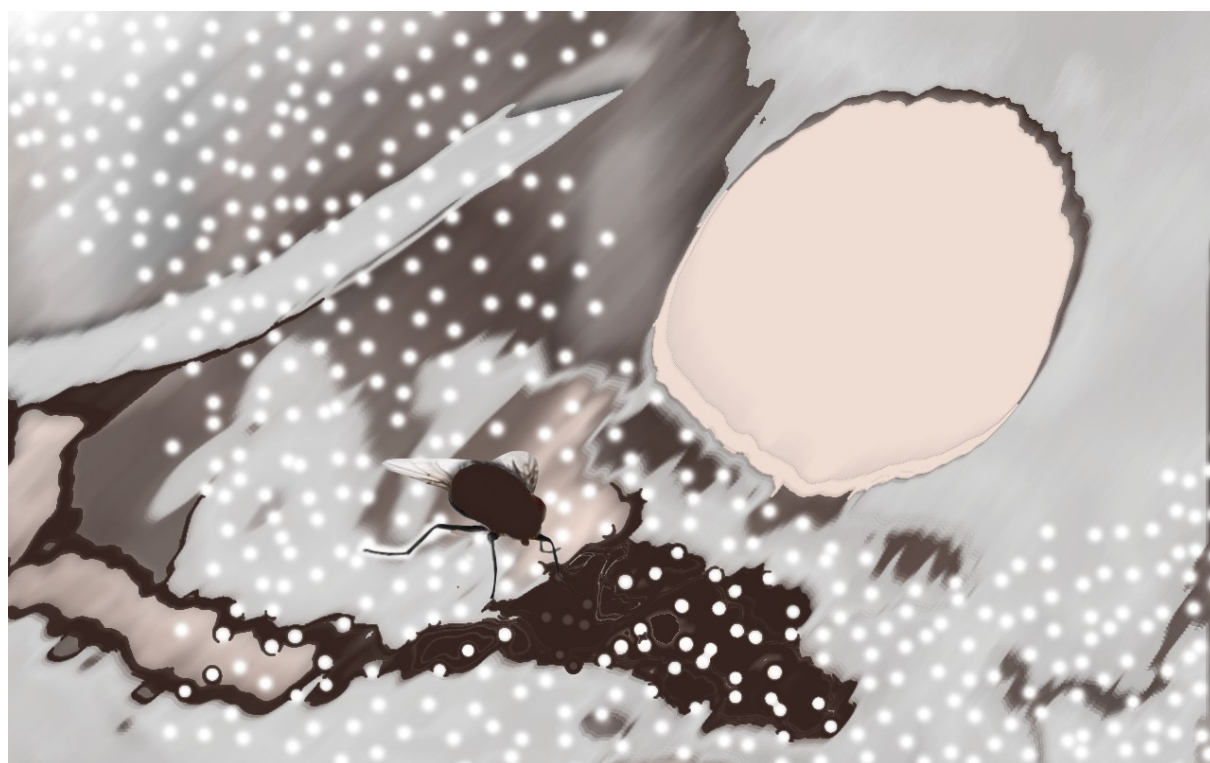
Josuška

Puška

Tuška

Instalace/návrhy/stromožidle

